

ZIYA GÖKALP'IN 'LİSAN' ŞİİRİNİ ANAHTAR KELİME YÖNTEMİYLE OKUMA DENEMESİ

*Muhammet Sani ADIGÜZEL**

ÖZET

Ziya Gökalp 1876-1924 yılları arasında yaşamış bir fikir adamıdır. Fikirlerini yüksek zümreye anlatırken nesirde karar kılan Gökalp, aynı fikirleri halka ve çocuklara anlatırken nazım yolunu seçmiştir. Bu konuda "Lisan" şiiri iyi bir örnek teşkil eder. On dördüklükten meydana gelen söz konusu şiir her dördüklük için ayrı birer anahtar kelime belirlenerek okunabilir: 1. İstanbul Türkçesi, 2. Öz Türkçe, 3. Türkçeleşmiş Türkçe, 4. Eş Anlamlılık, 5. Halk Türkçesi, 6. Yaşayan Türkçe, 7. Yüksek Türkçe, 8. Türk Lehçeleri, 9. Türk Dilleri, 10. Dilde Birlik. Bu çalışmada, Ziya Gökalp'ın Lisan şiiri, belirlenen anahtar kelimeler aracılığıyla, yeni bir okuma işlemine tâbi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretimi, okuma eğitimi, Ziya Gökalp, Lisan Şiiri, anahtar kelime yöntemi

AN ESSAY ON RE-INTERPRETING ZIYA GÖKALP'S POEM "LİSAN (LANGUAGE)" BY MEANS OF KEY WORD APPROACH

ABSTRACT

Ziya Gökalp was a man of thought who lived between 1876-1924. Whereas he preferred prose to get his ideas across to the upper classes, he chose poetry to express the same ideas to common people and children. His poem *Lisan* (language) exemplifies this best. The poem, which consists of ten stanzas, can be interpreted by assigning a different key word to each stanza: 1.The Istanbul Dialect, 2. Pure Turkish, 3. Turkified Turkish, 4.Synonymity, 5.Popular Colloquial Turkish, 6. Living Turkish, 7. Advanced Turkish, 8. Turkic Dialects, 9. Turkic Languages, 10. Unity in Language. In this study, Ziya Gökalp's poem *Lisan* is treated with a new way of interpretation by means of the key words in these ten items.

Key Words: Turkish instruction, teaching reading, Ziya Gökalp, Poem *Lisan*, the method *key words*

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Ü. Hasan Âli Yücel Eğt. Fak.Türkçe Böl. El-mek: saniadiguzel@gmail.com

1. Giriş

Behçet Necatigil (1916-1979) ölen birinin isminin kitaplara girmesini kitaplarda yaşamak olarak nitelendirir. Yine aynı şekilde bir ismin zamanla önemini yitirip kitaplardan çıkmasını ise, kitaplarda ölmek sayar. Söz konusu “Kitaplarda Ölmek” adlı şiirinde hayatı kısa bir çizgiye benzeten Necatigil, bu kısa hayatın hikâyesinin de fazla uzun olmaması gerektiğini düşündürür. Nitekim biyografik sözlük türünde, kendisine ait bir başka eseri, “Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü”nü, ister istemez akla getiren aynı şiirde şair, bu iş için; adı, soyadı yazıp, parantez içine doğum tarihi, çizgi, ölüm tarihi konulması ve eser listesi verilmesini yeterli görür (Necatigil 1995: 257).

Henüz daha kitaplarda ölmemiş yüzlerce Türk edebiyatçısının hayatı, edebî kişiliği ve eserlerini bir el kitabı çerçevesinde ele alma zorunluluğunun ürünü olan “Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü”ne giren isimlerden biri de Ziya Gökalp (1876-1924)’tır. Şimdi kendisi de Gökalp gibi kitaplarda bir isim, bir soyadı olarak yaşayan Behçet Necatigil ilgili kitabında onun için “XX. yy. fikir sanat adamı” nitelemesinde bulunur (Necatigil 1999: 404). İsmine önüne konulan parantezin içindeki çizgiden 48 yıllık ömrünün eşit bir şekilde iki ayrı yüzyıla bölündüğü anlaşılan Gökalp’la ilgili başka nitelermeler de vardır: Türkçülük akımının nazariyatçısı, sosyolog ve eğitimci (Okay 1996). Hakkında yazdığı kitaba “Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp” adını veren çağdaşı M. Emin Erişirgil de, eserinin sonunda, onun eğitimci vasfını diğer bütün vasıflarının önüne koyarak şu çarpıcı değerlendirmeyi yapar:

“Ziya Gökalp, Avrupalıların anladığı manada bir alim değildir. Kendisi “alim” ile “arif”i ayırmaya özel bir dikkat gösterdiğine bakılırsa, kim bilir belki alim olmak istememiştir. Ziya, Avrupalıların anladığı manada filozof değildir, hatta Spengler nevinden hayatın ve batı medeniyetinin gidişi hakkında orijinal fikir yaymak isteyen bir yazar da değildir. Ziya’nın şair olmadığını söylemeye lüzum yok, şiirlerini okuyunca anlarsınız. Milliyet akımı ve Türkçülük, Ziya’nın yazılarıyla başlamamıştır. Ziya, idealisttir, demenin de büyük bir manası yoktur. Bir adam, eğer insan ise, elbette ideal veya idealler peşinde koşar. Ziya sadece eski Atina’nın pek iyi tanıdığı Sokrat türünden bir millet eğiticisi olamaya çalıştı, Doğu dünyasının pek iyi bildiği pîr, şeyh, arif türünden insanların modern bir tipi idi.” (Erişirgil 1984: 208-209)

Ziya Gökalp’ın “Lisan” şiiri de, Erişirgil’in yaptığı bu değerlendirme ışığında okunabilir. Zira o da bu hususta Erişirgil’den farklı düşünmez. Şiirin yer aldığı Yeni Hayat adlı eserin başında yapılan açıklama onu doğrular mahiyettedir:

“Şuûr devrinde şiir susar, şiir devrinde şuûr seyirci kalır. İçinde bulunduğumuz zaman, galibâ birinci devreye âittir: Şâirler Muz’larından uzak düşmüş, vezin ile kâfiye, şuûrlu müteşâirler eline geçmiş...”

Bu hâli, çocukların hâyatında da görürüz: Ders saatleri arasında oyun fâsılları var... Aynı zamanda, çocuk terbiyesinde birtakım dersler, oyun tarzında verilir; bunun gibi, halk terbiyesinde de ba’zı fikirlerin vezin kisvesinde arzedilmesi fenâ mı olur?” (Tansel 1977: 97)

Hem halk hem de çocuk eğitiminde şiirin gücünden yararlanmanın gereğine inanan Gökalp, bu iş için de, halk arasında en sevilen ve dolayısıyla en yaygın olarak kullanılan nazım tür ve şekillerini seçmiştir. Meselâ Lisan şiiri için anonim halk edebiyatının en canlı türü olan mani seçilmiştir. Birçok şiirini destan ve masal şeklinde yazmış olması da burada hatırlanabilir.

Lisan bir düşünce şiiridir. On dörtlükten meydana gelen şiirin her dörtlüğünde ayrı bir düşünce işlenmiştir. Bu düşüncelerin neler olduğuna geçmeden önce şiirin ilk defa “Türke Göre Lisan” başlığıyla 1916 yılında Tanin gazetesinde yayımlandığını belirtmek gerekir (Tansel 1977:

343). Şayet belirtilmez ise, şiirde lisanla neyin kastedildiği bilgisi eksik kalır. Daha sonra tek kelimeye düşürülen üç kelime başlık lisanın şiirde geniş anlamda kullanıldığını göstermektedir. Şiirde dar anlamda dil, yani Türkiye Türkçesi anlamında kullanılan lisan, geniş anlamda bütün Türk lehçe ve şiveleri anlamında kullanılmaktadır. Şiirin başlığının neden dil değil de, lisan olduğu sorusu da belki bu şekilde cevaplandırılabilir. Şiirde dil altı, başlık hariç, lisan iki kez geçmektedir. Çok tekrarlananın az tekrarlanana göre daha özel olduğu düşünülürse, bu iki kelime arasında bir ayırım yapıp yapılamayacağı daha rahat anlaşılır. Zaten bir kelimenin başlık olarak seçilmesi onun değerine göre daha genel olduğu anlamına gelir. Yine aynı şekilde, bu şiirden çok önce başlayan harekete, "Yeni Lisan" denilmesi de bu kapsamda düşünülebilir. Nitekim Güngör bu konuda Timurtaş'ın "Türkçemiz ve Uydurmacılık" adlı eserinden şöyle bir nakil yapar: "Umumî dil için meselâ, Fransızca'da "langage" tabiri, hususî dil için ise, "langue" tabiri vardır. Bu karışıklık, belki lisan kelimesini umumî olarak kullanmak, hususî manadaki dil için ise dil kelimesine yer vermek suretiyle giderilebilir." (Güngör 1991: 60)

Bu arada, vaktiyle, birtakım dil uzmanlarının, bu kelimelerden hareketle, "Dilde Birlik" adı altında, sanki dil kelimesine karşı olan varmış gibi, insanları dilciler ve lisancılar diye ikiye ayırıp, kendilerini dilci, kendileri gibi düşünmeyenleri lisancı hatta lisaniyatçı ilan etmelerinin hiç de iyi niyetli bir yaklaşım olmadığı düşünülebilir (Eren 1972).

Ziya Gökalp'ın Lisan şiiri de bu çerçevede okunabilir. Gökalp şiirini, bu maksatla, yani lisan ile dil arasında herhangi bir fark gözetmeyen, bunlardan birinin fazlalığına hükmedip dilden atılmasını isteyen tasfiyecilerin görüşlerini çürütmek için yazmıştır denebilir. Her dörtlüğü tasfiyecilerin farklı bir görüşünün eleştirisi mahiyetinde olan bu şiiri hatırlayalım:

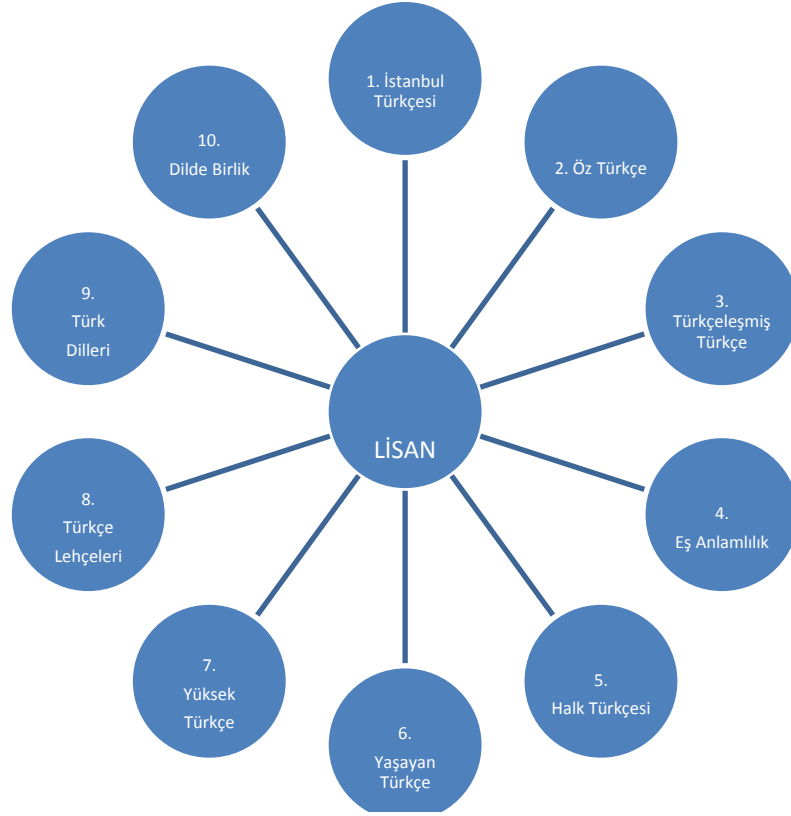
"Güzel dil Türkçe bize,
Başka dil gece bize.
İstanbul konuşması
En sâf, en ince bize.
Lisânda sayılır öz
Herkesin bildiği söz;
Ma'nâsı anlaşılın
Lugate atmadan göz.
Uydurma söz yapmayız,
Yapma yola sapmayız,
Türkçe'leşmiş, Türkçe'dir;
Eski köke tapmayız.
Açık sözle kalmalı,
Fikre ışık salmalı;
Müterâdif sözlerden
Türkçesini almalı.
Yeni sözler gerekse,
Bunda da uy herkese,

Turkish Studies

Halkın söz yaratmada
 Yollarını benimse.
 Yap yaşayan Türkçeden,
 Kimseyi incitmeden.
 İstanbul'un Türkçesi
 Zevkini olsun yeden.
 Arapçaya meyletme,
 İran'a da hiç gitme;
 Tecvîd'i halktan öğren,
 Fasîhlerden işitme.
 Gayn'lı sözler emmeyiz,
 Çocuk değil, memeyiz!
 Birkaç dil yok Turân'da,
 Tek dilli bir kümeyiz.
 Turân'ın bir ili var
 Ve yalnız bir dili var.
 Başka dil var diyenin,
 Başka bir emeli var.
 Türklüğün vicdânı bir,
 Dîni bir, vatani bir;
 Fakat hepsi ayrılır
 Olmazsa lisânı bir." (Tansel 1977: 106)

2. Lisan Şiirinin Anahtar Kelimeleri

Ziya Gökalp'ın Lisan şiiri aracılığıyla tasfiyecilere verdiği cevaplara bakılırsa, tasfiyeciliğin o dönemde hiç de hafife alınmayacak bir anlayış olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Yalnız burada bir hususu hatırlatmakta fayda vardır: Tasfiye, dilin tabii varlık olması anlamına gelen konuşma dilinden ziyade, tasfiyenin kendisi gibi sunilik arz eden bir dilde, yazı dilinde, eğitim ve bilim dilinde yapılmaya çalışılmıştır. Tasfiye yapılırken de, Ziya Gökalp'ın değil, Yusuf Akçura'nın fikirlerinin esas alındığı söylenebilir. Aşağıda anahtar kelimeleri şema hâlinde verilen Lisan şiiri bu iki Türkçü yazar arasındaki derin görüş ayrılığını göstermesi açısından da okunabilir:

Yukarıdaki şemadan da anlaşılacağı üzere 10 dörtlükten meydana gelen Lisan şiirinin her dörtlüğü için ayrı bir anahtar kelime belirlenmiştir. Pedagojik bir gaye ile yazıldığı yazarı tarafından açıkça ifade edilen Lisan şiirinin her dörtlüğünü ayrı bir bölüm ve belirlenen her anahtar kelimeyi de bir bölümün başlığı gibi mütalaa edip okumak mümkündür.

2. 1. İstanbul Türkçesi

Erişirgil, Ziya Gökalp ile Yusuf Akçura arasında İstanbul Türkçesi hakkında anlaşmazlık yaşandığını belirtir. Ona göre Akçura “İstanbul şivesinin” üstünlüğünü kabul etmiyordu. Akçura, eğer Türkler için ortak bir şive kabul edilecekse, bütün Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçeden atılması ve Osmanlı Türkleri tarafından anlaşılır olsun olmasın bütün Türk lehçelerinden kökler alınması gerektiği fikrindeydi (Erişirgil 1984).

Gökalp ise, bu konuda Akçura gibi düşünmez. O, Türkçülüğün Esasları’nda, sıra “Lisanî Türkçülük”e geldiğinde, bu konuda yaşanan tartışmalara son noktayı koymak ister gibidir: “Türkiye’nin millî lisanı “İstanbul Türkçesi”dir; bunda şüphe yok!” (Ziya Gökalp 1976: 106)

Gökalp, Lisan’ın ilk dörtlüğünde, güzel dil Türkçenin “en saf”, “en ince” şeklinin İstanbul’da konuşulduğu belirtir. Burada geçen “güzel” sözünün doğru anlaşılmasına katkıda bulunmak için ise, daha sonra şöyle bir açıklamada bulunur:

“Halbuki hiçbir lisanı objektif olarak diğer lisanlardan daha güzeldir denilemez: Her lisanın kendisine mahsus güzelliği vardır. Her millet, subjektif olarak kendi lisanını daha güzel görür. Evet, Arapça güzel bir lisanıdır, Farsî de güzel bir lisanıdır. Fakat, bu lisanlar, en ziyade

Turkish Studies

kendi milletlerine güzel görünür. Bizim için de en güzel görünen lisan Türkçedir (Ziya Gökalp 1976: 123).

Müjgân Cunbur, onun “Türkleşmek, İslamlaşmak Muasırlaşmak” adlı eserinden hareketle, İstanbul Türkçesinin neden bütün Türklerin edebî dili olması gerektiği fikrini açıklamaya çalışır. Ona göre; Gökalp, “Her millet için payitaht lisanı siyasî bir şana, içtimaî bir i’caza maliktir.” diyerek şu cümlelerle İstanbul Türkçesini över:

“İstanbul Türkçesinin bütün Türklerce millî lisan olması bu i’caz ve kudsiyetin lisana da intikali dolayısıyladır. Fakat fazla olarak İstanbul Türkçesi Türk lehçelerinin en güzeli, en işlenmiş, edebiyat ve ilimce en zenginidir.

O hâlde gösterilecek mânilere rağmen İstanbul Türkçesini edebî lisan ittihaz etmek bütün Türkler için millî bir vazifedir.” (Cunbur 1969: 158)

Lisan şiiri dolayısıyla İstanbul Türkçesi hakkında şöyle bir hüküm verilebilir: Gökalp’a göre Türkçenin en önemli özelliği İstanbul Türkçesidir. Bu bakımdan Gökalp, Türkçe’yi tarif şiiri olan Lisan’da, en önce bu konuyu işlemiştir. Zaten bu konu Türkçülüğün Esasları’nda “Lisanî Türkçülük” bölümünde yer alan “Lisanî Türkçülüğün Umdeleri” arasında da ilk maddedir:

“1) Millî lisanımızı vücuda getirmek için, Osmanlı lisanını hiç yokmuş gibi bir tarafa atarak, Halk edebiyatına temel vazifesini gören Türk dilini aynıyla kabul edip İstanbul halkının ve bilhassa İstanbul hanımlarının konuştuğu gibi yazmak.” (Gökalp 1977: 130)

2. 2. Öz Türkçe

Yakın zamana kadar Türkçe hakkında yapılan pek çok tartışmada söz döner dolaşır öz Türkçe meselesine gelirdi. Hatta bugün bile, eskisi kadar olmasa da, aynı mesele tartışılır durur. Adı Lisan olan ve on dörtlükten meydana gelen söz konusu şiirinin daha ikinci dörtlüğünde, “lisanda öz”ün ne anlama geldiğinin açıklanmaya çalışılması, bu tartışmanın çok da yeni olmadığı, en azından İkinci Meşrutiyete kadar uzandığını gösterir. Nitekim Türkçe-Öz Türkçe tartışmasının doruk noktasına çıktığı 70’li yılların sonunda, Reha Oğuz Türkkan’ın yönettiği bir açık oturuma konuşmacı olarak Prof. Dr. Hasan Eren, “öz Türkçe” tabirinin ilk defa İkinci Meşrutiyet dönemi yazarları tarafından kullanıldığını belirtir. Bu yazarlar arasında da en başta Ömer Seyfettin’in adını anar:

“Öz Türkçe adını nereden buldular diyor arkadaşlar. Sanırım Türk edebiyatında ilk temsilcisi olarak Ömer Seyfettin, sonra Mehmet Emin Yurdakul’lar, bu tabirleri kullanmışlardır. Hatta Ahmet Hikmet Müftüoğlu ve diğer yazarlarımız da bu öz Türkçeyi kullanmışlar.” (Eren 1980: 215)

Eren’in saydığı bu isimlerin Gökalp’ın karşı çıktığı dilde tasfiyecilik anlamında bir öz Türkçecilikle ilgileri elbette olamaz. Aksine, Gökalp Lisan’ı ve özellikle de bu manzumenin ikinci dörtlüğünü, olsa olsa, aşağıda adı geçen kişi ve kuruluşların düşüncelerine katılmadığını belirtmek için yazmış olabilir:

“Özleşme fikrinin aşırı şekli olan tasfiyecilik (purisme) dâvası ise ilk önce 1900 yıllarında, İzmir’de Âhenk dergisinde Mehmet Necip tarafından başlatılmıştır. Yine Fuat Köseraif’in 1908’de çıkan Türk Derneği dergisinde yabancı kökenli bütün kelimeleri Türkçeden atmak gibi aşırı düşünceleri görülmüştür.” (Kabaklı 2006: 300)

Gökalp'ın öz Türkçe, daha doğrusu “öz dil” anlayışı, tasfiyecilerle tam tezat teşkil eder. Zira o, “öz”e, onlar gibi biyolojik değil, sosyolojik olarak yaklaşır ve öz Türkçeyi sade Türkçe ile aynı anlamda kullanır. Bu konu Türkçülüğün Esasları'nda şöyle ifadesini bulur:

“Türkçülere göre, Türk halkının bildiği her kelime millîdir. Bir kelimenin millî olması için Türk cezrinden gelmiş olması kâfi değildir. Çünkü Türk cezrinden gelmiş olan (gözü, sayru, baskıç, agu) gibi birçok kelimeler, canlı lisanın çıkararak müstehase olmuşlar, onların yerine canlı olarak (ayna, hasta, merdiven, zehir) kelimeleri girmiştir.” (Ziya Gökalp 1976: 115)

Bu konuda Gökalp gibi düşünen pek çok Türk yazarı vardır. Bunlardan birinin, Ahmet Kabaklı'nın, görüşlerine de örnek teşkil etmesi bakımından burada yer verilebilir. Kabaklı, Gökalp'tan yıllar sonra, Türkçenin tanımında halkın konuştuğu dilin esas alınması gerektiği fikrini savunur ve konu ile ilgili olarak bir de teklif getirir:

“Türkçe nedir? Türkçe halkın konuştuğu dildir. Yani uzun âlimane tariflere girişmeden önce şunu söyleyebiliriz:

Pleiade mektebi mensuplarından Du Bellay'nın bir düşüncesi var. 16. asırda Fransa'da, dili Lâtince'den ayıklama hareketi söz konusudur. Du Bellay diyor ki: “Fransızca'yı mı arıyorsunuz? Öyleyse Paris'in en kalabalık çarşısına gidiniz, bir kelimeyi bağırınız, eğer herkes anlıyorsa, biliniz ki bu kelime Fransızcadır.” Şimdi bunu Türk dili için söylüyorum: uygarlık ve koşul kelimelerini lütfen Aksaray'da veya Ankara'nın Karaoğlan Pazarında bağırınız. Eğer bunu bütün vatandaşlar anlıyorsa Türkçedir. Yoksa Türkçe değildir; uydurmadır.” (Kabaklı 1980: 211-212)

2. 3. Türkçeleşmiş Türkçe

Dilde ırkçılığı reddeden Gökalp aynı şeyi etnik milliyetçilik için de yapar. Onun bu konudaki tutumu dil konusundaki tutumuna çok benzer: İnsanlarda şecere aramak doğru değildir. Şecere aransa aransa hayvanlarda aranır. O hâlde Türküm diyen herkesi Türk kabul etmek gerekir. Yalnız Türklüğe hıyaneti görülenler olursa, cezalandırmaktan başka çare yoktur (Ziya Gökalp 1976).

İnsanlarda şecere aramayı reddeden Gökalp dillerde şecere arayan tasfiyecilere de artık bir özdeyiş hâline gelmiş bir cümleyle itiraz eder: “Türkçeleşmiş Türkçedir.” Levend bu mısraın yer aldığı dörtlüğün yazılma hikâyesini şöyle anlatır:

“Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra Celâl Sahir'in başkanlığında kurulan “Türk Derneği” tasfiyecilik yolunu tutmuş, bu yüzden tutunamamıştı. Derneğin düşünceleri mizah gazetelerinde alaylara yol açmış, herkes bu eğilimi gülünç hale sokmak için kelimeler uydurmağa başlamıştı. Bu gerçek bir olaydı. Ama ortada başka bir gerçek daha vardı: Kelime yapmak ihtiyacındaydık. Selâmlaşacak ortak bir deyim bile aramızda yoktu. Herkes yetiştiği çevrenin tutumuna göre; “Selamün aleyküm, aleyküm selâm, sabah-ı şerifler hayırlar olsun, akşamlar hayırlar olsun, merhaba, bonjur” deyimlerinden birini kullanıyordu. Türk Ocakları selâmlaşma ihtiyacını karşılamak için “günaydın, tünaydın” deyimlerini ortaya atmış, henüz bir sistem kurulmadığı ve ortam hazır olmadığı için ilk zamanlar hayli yadırganmıştı. İşte Yeni Hayat'ta yer alan “Lisan” başlıklı manzumedeki

Uydurma söz yapmayız,

Yapma yola sapmayız,

Türkçeleşmiş, Türkçedir;

Eski köke tapmayız.

Turkish Studies

dörtlüğü bu anlayışla yazılmıştır (Levend 1973: 166-167).

Ziya Gökalp'ın dil üzerindeki düşüncelerini dokuz maddede toplayan C. Kudret ise, bu maddelerden birini bu dörtlüğün açıklamasıyla oluşturur. Başka bir eserinde kendisinin de bu düşünceden yana olduğunu belirten Kudret (Cevdet Kudret 1986) Lisan'ın üçüncü mısraını üçüncü maddede şöyle açıklar:

“Bir sözcüğün Türkçe sayılabilmesi için Türkçe kökten gelmesi gerektiği düşüncesini savunan “Tasfiyeciler”in görüşü yanlıştır. Çünkü sözcükler, anlattıkları anlamların tanımları değil, işaretleridir, hangi kökten gelip nasıl türediklerini bilmek gerekmez. Bu bakımdan, konuşma diline girerek halkça benimsenmiş olan yabancı sözcükleri Türkçe saymalıdır. Türk halkının bildiği ve tanıdığı her sözcük ulusaldır. (Yazar, bu görüşünü “Türkçeleşmiş Türkçedir” dizesiyle özetlemiştir.). Onların yerine Türkçe köklerden Türk dili kurallarıyla kurulmuş dahi olsa yeni sözcükler koymak doğru değildir (C. Kudret.1963: 17).

2. 4. Eş Anlamlılık

Dilde en fazla tartışılan konulardan biri de müteradif, eş anlamlı kelimelerdir. Bu konuda yapılan tartışmalara bakılırsa, hangi kelimenin bir başka kelime ile eş anlamlı olup hangisinin de olmadığını söylemek hiç de kolay bir iş değildir. Bu yüzden dilde eş anlamlılık yoktur, yakın anlamlı kelime vardır anlayışı daha yaygındır:

“Bilindiği gibi, eşanlamlı ya da anlamdaş dediğimiz ögeler (İng. Synonyms, Fr. Synonymes, Alm. Synonymwörter) adları her ne kadar eşanlamlı ise de birbirinin tam eşi anlamına gelmezler. Her dilde görülen eşanlamlılar arasında kimi zaman oldukça büyük, kimi zaman pek küçük anlam farkları vardır. Bu bakımdan bu gibi ögeleri yakın anlamlı ögeler olarak tanımlamak daha doğru olur. Kaldı ki dilin başlangıçta bir kavramı bir ses birleşimiyle (bir kelimeyle) karşıladığı, tıpatıp aynı anlama gelen iki ögenin bulunamayacağı, benimsenen bir görüştür (Aksan 1872:531).

Türkçede bu şiirin başlığı olan ve şiirde iki defa geçen “lisan” ve yine şiirde geçen “dil” kelimesi genellikle aynı anlamda kullanılmalarına rağmen aralarında nüans vardır. Aksi hâlde “Müterâdif sözlerden Türkçesini almalı” diyen Gökalp kendisiyle çelişirdi.

Cemil Meriç ise, müteradifi sadece avam için kabul eder:

“Müteradif, avam için mevcut. Birbirini bütün tedailerıyla karşılayan iki kelimeye ne aynı dilde rastlarırsınız, ne iki ayrı dilde. Mücerredin, manevinin sonsuz ve esrarlı dünyası bir yana, maddenin katı ve sığ gerçeğini belirten kelimeler bile farklı.” (Meriç 1996: 309)

Müteradifi bir üslup meselesi olarak görmek gerekir. Gökalp'ın Türkçülüğün Esasları adlı eserinde geniş bir şekilde ele aldığı bu konudaki düşüncelerini C. Kudret'in üslubuyla okumayı deneyelim:

“Konuşma dilinde Türkçe karşılığı bulunan yabancı sözcükleri atmalıdır. Osmanlıcada her kavram için biri Türkçe, biri Farsça, biri Arapça olmak üzere üç sözcük kullanılır: *su, âb, mâ; gece, şeb, leyl* vb. gibi. Bunlardan *su* ile *gece*'yi alıp ötekileri çıkarmalıdır. Çünkü halk dilinde eşanlamlı sözcük yoktur; halk, bir kavramı Türkçe bir sözcükle anlatıyorsa, onun karşılığı olan yabancı sözcüğü almaz; eğer *hasta, ayna* vb. gibi yabancı sözcükleri benimsemişse, bu kez de onların karşılıkları olan *sayru, gözgü* vb. gibi Türkçe sözcükleri atar.” (C. Kudret 1963. 17)

Ziya Gökalp, hakkında müstakil bir kitap yazan Cevdet Kudret'in özetlediği bu görüşleri, bir başka şiirinde dörtlük hâlinde şöyle dile getirir:

Turkish Studies

“Arûz sizin olsun, hece bizimdir,
Halkın söylediği Türkçe bizimdir,
Leyl sizin, şeb sizin, gece bizimdir,
Değildir bir ma'nâ üç ad'a muhtac.” (Tansel 1977. 110)

Gökalp'ın müteradif kelimelerle ilgili düşüncesi tersinden şöyle de okunabilir: Halk diline girmiş olup da müteradifi bulunmayan bütün yabancı asıllı kelimeleri Türkçe kabul etmek gerekir.

2. 5. Halk Türkçesi

Gökalp ihtiyaç hâlinde yeni kelime yapılmasına karşı değildir. Ancak bu konuda herkes gibi davranılmasını ister. Bir başka ifadeyle, “Halkın söz yaratmada yollarını benimse” şartını getirir. Dilde Türkçülüğün gereği olan bu anlayışı daha sonra geniş bir şekilde nesir diliyle şöyle açıklar:

“Yeni terimler aranacağı zaman önce halkın dilindeki kelimeler arasından aramak, bulunmadığı takdirde Türkçenin kelime yapma yolları ile yeni kelimeler yapmak, buna da imkân bulunmadığı takdirde Arapça ve Farsça'dan, terkipsiz (tamlamasız) olmak şartıyla yeni kelimeler kabul etmek ve bazı özel durumlarda teknik ve âlet isimlerini yabancı dillerden aynen almak.” (Karamanlıoğlu 1978: 112)

Gökalp'ın aynı zamanda bir eserinin ismi olan “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak” anlayışı doğrultusunda ileri sürdüğü bu görüşünün, Faruk Kadri Timurtaş tarafından, bu anlayış dikkate alınmadan, sonradan şöyle bir eleştiriye tâbi tutulduğu görülmektedir:

“Gökalp'ın burada ileri sürdüğü görüşlerden yeni terimlerin halk dilinden alınması veya işlek eklerle yapılması hususu pek yerinde bir düşünce olmakla beraber, bulunmadığı takdirde Arapça ve Farsça'dan kelimeler alınabileceğini ileri sürmesi uygun bir görüş değildir. Her ne şekilde olursa olsun, artık Arapça ve Farsça'dan kelime alınamazdı. Batı dillerinden gelen devir ve meslek gösteren kelimelerle, âlet isimlerine de Türkçe karşılıklar bulmak gerekirdi. Fakat bugün de Batı'dan gelen kelimeler karşısında fazla bir şey yapılamamaktadır. Bu, biraz da fen ve tekniğin çok hızlı gelişmesinden, bunları aynen kabul etmek zorunda bulunmamızdan ileri gelmektedir.” (Timurtaş 1981: 96)

Gökalp'ın daha sonra “Türk milletindeniz, İslâm ümmetindeniz, Garp medeniyetindeniz.” (Gökalp 1976: 68) şeklinde formüle ettiği düşünce yapısının dile yansımaları ise şöyle olur:

“(Yeni mefhumlar) asrın, (istilahlar) ümmetin, (lûgatler) milletin natıkasıdır.” (Ziya Gökalp 2007: 9)

2. 6. Yaşayan Türkçe

Cevdet Kudret “Yaşayan Türkçe” sözünün ilk defa Gökalp tarafından kullanıldığını belirtir. Bu sözün dil devrimine karşı bir slogan olarak kullanılmasından da rahatsızlık duyar (Cevdet Kudret 1986). Gerçekten de, vaktiyle, Tercüman gazetesinde bu slogan kullanılarak tasfiyeciliğe karşı bir hareket başlatılmıştı. Daha sonra bu harekete katılanların yazıları “Yaşayan Türkçemiz” adı altında aynı gazete yayımları arasından üç cilt olarak çıktı. Bu ciltlerden birincisinden, “Yaşayan Türkçemiz” başlıklı sunuş yazısından, ilk üç paragrafı, yüzyıla yakın bir

zaman sonra, Gökalp'ın etkisini göstermesi bakımından, bir iki küçük yazım değişikliğiyle buraya alıyoruz:

“Milletimizi millet yapan bütün değerleri korumak ve yükseltmek davasının sahibi olan Tercüman, 19 Aralık'tan başlayarak milyonlarca okuyucu huzuruna Yaşayan Türkçemiz sayfasıyla çıkacaktır.

Yayımları aylar sürecektir bir zaman kesiminde sunacağımız bu sayfada Türkçemizin bütün meseleleri, ilim, sanat ve zevk ölçüleriyle ele alınacaktır. Dilimizin içine düşürüldüğü açmazlar, kısırlıklar, saptırmalar, yanlışlar ve doğrular, üniversitelerimizin Edebiyat Fakültelerine mensup dil bilginleri tarafından ortaya konulacaktır.

Hepsi de aslında uydurmacılık demek olan “arı Türkçecilik, öz Türkçecilik, özleştirmecilik, tasfiyecilik” gibi ilim ve ciddiyetten uzak zorlamaların, öğretim, fikir, edebiyat ve devlet hayatımızda nasıl bir kültür bozgununa ve anarşiye yataklık ettiği anlatılacaktır.” (Tercüman Gazetesi 1980)

2. 7. Yüksek Türkçe

“Galat-ı meşhûr, lügat-i sahîhten evlâdır.” sözünü bir dil ilkesi olarak benimsemiş olan Gökalp, bu konuyu Türkçülüğün Esasları'nda uzun uzadıya anlatır ve sonunda şöyle bir hükme ulaşır:

“Görülüyor ki, lisanî Türkçülüğün ilk işi fasahatçi âlimlerin nokta-i nazarlarını red ile, halkın şuursuz nokta-i nazarlarını Türkçenin temeli olarak kabul etmektir. Binaenaleyh Türkçülere göre, Osmanlıcılığın fasîhleri galat ve galatları fasîhtir. Hattâ imlâda da, bu galatları, telâffuz oldukları gibi yazmak Türkçülüğün bir umdesidir. Bu esası ecnebi kelimelere de teşmil ederek fasahatçilerin sigara, jaket, Avrupa şeklinde yazdıkları bu kelimeleri, halkın telâffuzu veçhile (sigara, caket, Avrupa) yazmak lâzımdır.” (Ziya Gökalp 1976: 112-113)

2. 8. Türk Lehçeleri

Gökalp, Lisan şiirinin son üç dördlüğünü dilde birlik konusuna ayırmıştır. Bunlardan ilkinde, yani sekizinci dördlükte, İkinci Meşrutiyet döneminde yapılan bir dil uygulaması eleştirilmektedir. Bunu şiirin ilk yayımlandığı Tanin gazetesinde bu dördlüğün altına düşülen şu nottan anlıyoruz:

“Son zamanlarda Tatarca'dan *uluğ* gibi kelimeler lisânımıza geçmeğe başladı; hâlbuki Osmanlı Türkçesi'nde bu kelime, vaktiyle hafifleşerek ve güzelleşerek *ulu* şeklini almıştır. Türkçe'nin ıslâhını, kelimelerin nihâyetinden, bir tekâmül neticesi olarak düşen gaynları iâde sûretinde telakki etmek bir hatâdır.” (Tansel 1977: 344).

Tansel, bu notun, daha sonra, Yeni Hayat basımında, herhâlde dil bilgisi bakımından yanlış olduğundan dolayı Gökalp tarafından kaldırıldığını belirtir (Tansel 1977: 344). Ancak Gökalp bu konuya Türkçülüğün Esasları'nda dilde sadeleşmeyi anlatırken tekrar döner ve sadeleşmenin başka Türk lehçelerinden kelime alınmak suretiyle yapılmasına karşı çıkar: “Tasfiyecilerin sâir Türk lehçelerinden kelime alması da yanlıştır. Çünkü, Türk lehçeleri, (ana dil) mevkiinde bulunan kadim Türkçeden ayrıldıktan sonra, her biri ayrı bir tekâmül istikameti takip etmiştir; gerek savtiyat, gerek şekliyat, gerek lugaviyat itibariyle birbirinden uzaklaşmışlardır. Binaenaleyh, bu lehçelerin kelimelerini lisanımıza sokarsak, İstanbul Türkçesinin güzelliğini bozmuş oluruz. Zaten, bu

lehçelerde mevcut olan kelimeler, lisanımızda da bulunduğu için, onlara hiçbir ihtiyacımız da yoktur” (Ziya Gökalp 1976: 116)

Muallimoğlu, Gökalp'ın “Gayn'lı sözler emmeyiz” mısraındaki “gayn”ı “g” olarak okur ve “emmeyiz”i de “istemeyiz”e çevirir: “G”li sesler istemeyiz. Türkiye Türkçenin bugünkü hâlini bir gelişme olarak değerlendiren yazar, konuyu aynı kelimelerin hem Türkiye Türkçesi hem de Müşterek Orta Asya Türkçesindeki şekillerini örnek vererek açıklığa kavuşturmaya çalışır. Ona göre, aşağıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, Türkiye Türkleri Orta Asya'dan getirdikleri bu kelimeleri kendi fonetik çarklarında öğütürerek kulağa daha hoş gelecek bir hâle getirmişlerdir: adhak / ayak, batrak / bayrak, bedhük / büyük, bıdhık / bıyık, budgay / buğday, eçkü / keçi, emgek / emek, kadhdu / kaygı, kapga / kapı, karağgu / karanlık, kayguk / kayık, kıragu / kırağı, konkül / gönül, keşni / komşu, konglek / gömlek, kudhug / kuyu, orgak / orak, sarıçga / çekirge, tamgak / damak, targak / tarak, tegir / değer, tenğiz / deniz, Tengri / Tanrı, tirsgek / dirsek, yamgur / yağmur, yapurgak / yaprak, yogurkan / yorgan, yumgak / yumak (Muallimoğlu 1999: 485-486)).

2. 9. Türk Dilleri

Türk dilleri deyince akla hemen Gaspıralı İsmail (1851-1814) gelir. “Osmanlı yazı dilinin sadeleştirilmiş bir biçimini kullanan İsmail Bey türlü diyalektlere ayrılmış türlü Türk kolları arasında bir “ortak yazı dili” olmasını Türk dünyasının ilerlemesi için en önemli koşul sayıyordu. Bu ortak yazı dili İstanbul ağzına çok yakın olacaktı. O, bu düşüncesini Tercüman gazetesinin başlığında “Dilde, fikirde, işte birlik” biçiminde özetliyordu (Eren 1972:157). Gökalp da bu konuda İsmail Bey gibi düşünüyordu. Türk dünyasında birden fazla dil vardır diyenlerin başka bir emelleri olduğu kanaatini taşıyordu. Elbette burada söz konusu olan Turan ülküsüdür. Bu dörtlükte “Türkçeye Tûrân ülküsünden bakan Gökalp, yalnızca Türkiye Türklerinin değil, bütün dünya Türklüğünün dili Türkçe olmalıdır der.” (Kolcu-Yavaş 2006: 90)

Tansel'e göre; Ziya Gökalp, Lisân ve Çanakkale şiirlerinde, Turancılığı yalnız dil bakımından ele alır ve bunlardan sonra da Turân kelimesini şiirlerinde mefkûre anlamında kullanmaz. (Tansel 1977).

2. 10. Dilde Birlik

Onuncu ve aynı zamanda sonuncu dörtlükte dilin birleştirici özelliği vurgulanır. Bu yapılırken; din, vatan, vicdan gibi başka birleştirici özelliklere de değinilir. Ancak bunların birleştiriciliği dile bağlıdır. Bu dörtlüğü “Vicdânı, dini, vatanı aynı olan Türklüğün dili de aynı olmadıkça millî varlık tehlikededir.” şeklinde açıklayan Kolcu'ya göre; “Gökalp, bir başka şiirinde de bu fikrini değişik bir biçimde ikinci kez dile getirir:”

“Artık Turân hayal değil,
Hakîkate döndü bugün...
Türk bilecek yalnız bir dil,
Bizim için bu bir düğün.” (Kolcu – Yavaş 2006: 90)

3. SONUÇ

Ziya Gökalp, Lisan'da manzum bir Türkçe tanımı yapmıştır. O, bu tanımı daha önce, “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adlı eserinde, yine Lisan başlığı altında, nesir şeklinde

yapmıştı. En son ve en kapsamlı tanımı ise, “Türkçülüğün Esasları” adlı esere bırakmıştır. Bu eserde en uzun bölüm Lisanî Türkçülük bölümüdür. Buna hayatın her alanını kapsayan dilin dinde de kullanılması fikrinin işlendiği, Dinî Türkçülük bölümünü de eklerseniz, bu uzunluk daha da artar.

Lisan şiiri için dil konusunda gittikçe artan bu uzunluğu çocukların seviyesine indirme isteğinin kısa bir ürünüdür denebilir. Bir konunun aynı yazar tarafından ileri yaştakiler için nesir çocuk yaştakiler için nazım şeklinde ele alınmasına örnek teşkil eden Lisan şiirinin anahtar kelimeler çerçevesinde yeniden okuma denemesi olan bu çalışmada ulaşılan sonuçları, eserin adından da hareketle, maddeler hâlinde sıralamak mümkündür:

1. Lisan, İstanbul Türkçesidir. İstanbul Türkçesi Türkiye'nin millî lisanıdır. Bu asla tartışma kabul etmez bir konudur.

2. Lisan, öz Türkçedir. Öz Türkçe konusunda ölçü ise, Türk halkıdır. Türk halkının bildiği her kelime öz Türkçedir. Bu konuda kelimenin hangi kökten geldiğinin herhangi bir önemi yoktur.

3. Lisan, Türkçeleşmiş Türkçedir. Türkçeye mal olmuş yabancı kelimelerin yerine Türkçe köklerden yeni kelime türetme anlayışından vazgeçilmelidir.

4. Lisan, müteradif kelimelerin Türkçesini kullanmaktır. Ancak dilde müteradif konusu tartışmalıdır. Müteradif sanılan pek çok kelime müteradif olmayabilir. Bu konuda itiyadı elden bırakmamalıdır.

5. Lisan, esas itibarıyla halk Türkçesidir. Yeni kelimelerin türetilmesinde halk gibi davranmalıdır. Halk ihtiyaç duyduğunda yeni bir kelimeyi dile kazandırmak için hangi yolu izliyorsa, aydınlar da o yolu izlemelidir.

6. Lisan, yaşayan Türkçedir. Yeni bir kelimeye ihtiyaç duyulduğunda tarihî Türk lehçeleri değil, yaşayan Türkçe esas alınmalıdır. Yaşayan Türkçe konusunda da İstanbul Türkçesi esas alınır hem kimse incinmemiş hem de dil zevkenden mahrum kalınmamış olur.

7. Lisan, gramerden değil, gramer lisandan doğar. Bundan dolayı, Türk dilinin öğrenilmesinde, halkın konuşması, gramer kaidelerine riayet ederek konuşan yüksek kesimin konuşmasından, daha fazla önem taşır.

8. Lisan, Türk lehçeleri demektir. Ancak Türk lehçelerinden kelime alarak yeni bir lisan oluşturmaya çalışmak doğru değildir. Her biri ayrı bir tarihî seyir takip etmiş olan bu lehçelerden kelime almak İstanbul Türkçesinin güzelliğinin bozulmasına yol açar.

9. Lisan, Türk dilleri demek değildir. Lisan Türk dili demektir. Türklerin birden fazla dili olduğunu söyleyenler Türklüğe değil başka emellere hizmet etmektedir.

10. Lisan, Türk birliğinin kurulmasında en önemli amildir. Dil birliği yoksa diğer birlikler de varlığını sürdüremeyebilir. Bu yüzden vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü büyük ölçüde dil birliğine bağlıdır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan N. (1972). "Eşanlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Eskiliğinin Saptanmasında Eşanlılardan Yararlanma", Bilimsel Bildiriler, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- C. Kudret (1963). Ziya Gökalp, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Cevdet Kudret (1986), Dilleri Var Bizim Dile Benzemez, İstanbul: Bilgi Yay.
- CUNBUR, Dr. Müjgân (1969). "Ziya Gökalp'ın Dille İlgili Bazı Görüşleri", İkinci Dil Kongresi ve Akademi, (Hzl. Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş), İstanbul: Türkiye Muallimler Birliği Yay.
- EREN, Hasan (1972). "Dilde Birlik", Bilimsel Bildiriler, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- EREN, Hasan (1980). "Açık Oturum", Yaşayan Türkçemiz 3, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yay.
- ERİŞİRGİL, Mehmet Emin (1984). Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp, İstanbul: Remzi Kitabevi Yay.
- GÜNGÖR, Nevin (1991). Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- KABAKLI, Ahmet (2006). Türk Edebiyatı, C. I, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yay.
- Kabaklı, Ahmet (1980). "Açık Oturum", Yaşayan Türkçemiz 3, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yay.
- KARAMANLIOĞLU, Ali (1978). Türk Dili, İstanbul: Dergâh Yay.
- KOLCU, Hasan – Yavaş, Gürkan (2006). Türkçenin Şiiri Türk Edebiyatında Türkçe Üzerine Şiirler, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- MERİÇ, Cemil (1996). Umrandan Uygarlığa, İstanbul: İletişim Yay.
- MUALLİMOĞLU, Nejat (1999), Türkçe Bilen Aranıyor, İstanbul, Avcı Ofset Matbaacılık.
- NECATİGİL, Behçet (1995). "Kitaplarda Ölmek", Şiirler (1938-1958), İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- NECATİGİL, Behçet (1999). Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, İstanbul: Varlık Yay.
- OKAY, M. Orhan (1996). "Gökalp, Ziya", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1977). Ziya Gökalp Külliyyatı-I Şiirler ve Halk Masalları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Tercüman Gazetesi (1980). Yaşayan Türkçemiz 1-2-3, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yay.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1981). Tarih İçinde Türk Edebiyatı, İstanbul: Vilâyet Yay.
- Ziya Gökalp (2007). "Lisan", Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak, Hilmi Ziya Ülken, Seçme Eserler- I: Ziya Gökalp, İstanbul: İş Bankası Yay.
- Ziya Gökalp (1976). Türkçülüğün Esasları, hzl. Mehmet Kaplan, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay